

Georg Kühlewind Alapítvány

Kilencvennyolcadik hírlevél

Alapítványunk 98. hírlevelében

Eugen Herrigel

(1884-1955)

Az íj és nyíl ösvénye

című írásának II., befejező részét olvashatják.

Fordította és bevezetővel ellátta: Dr. Hetényi Ernő

*

Minden kedves olvasónknak boldog húsvéti ünnepeket kíván a Georg Kühlewind Alapítvány kuratóriuma:

Böszörményi László

Fenyő Ervin

Pál József

*

Elismerem, hogy ez, a tanítás kezdete óta első részletesebb beszélgetésünk nagyon megdöbbentett. Végre érintettük azt a témát, amelynek kedvéért elhatároztam, hogy elsajátítom az íjászat művészetét. Vajon ez az önmagunktól való elszakadás, amelyről a mester beszélt, nem az elvonultsághoz vezető út? Nem érkeztem-e el arra a pontra, amelyen a zen befolyása érezhetően kezd hatni az íj kezelésére? Hogy milyen összefüggésben állhat a szándékolatlan várni tudás a lövés helyes, éppen a kellő pillanatban bekövetkező kioldásával, amikor a feszültség beteljesedett – ezt persze egyelőre nem tudtam eldönteni. De miért fussak előre gondolatban valami felé, amire csak a tapasztalat taníthat meg? Talán itt az ideje, hogy fölhagyjak a terméketlen fontolgatással. Irigyeltem a mester több tanítványát, akik gyermekként hagyták vezetni magukat. Mily boldogító is lehet a föltétlen bizalom! De ez a magatartás nem vezethet közömbösségre, szellemi bénaságra; hiszen a gyermeknek is megengedik, hogy kérdezősködjék.

A legközelebbi tanítási napon a mester – csalódásomra – tovább folytatta az íj megfeszítését, a legnagyobb feszültség állapotában való megmaradás, és a lövés helyes kioldását célzó gyakorlatokat. Türelme, jóságos szavai azonban nem használtak. Bár megkíséreltem, hogy útmutatásainak megfelelően ne csökkentsem a feszítés erejét, sőt növeljem azt, mintha nem szabna határt maga az íj minősége; bár igyekeztem várni, amíg a feszültség „beteljesül” és önmagától oldódik ki a lövés; fáradásaimat siker nem koronázta.

Ha legközelebb fölkeresnék – figyelmeztetett a mester –, már útközben összpontosítsák gondolatikat. Állítsák be magukat arra, ami majd itt történik. Az ide vezető úton haladjanak el minden mellett, anélkül, hogy figyelembe vennék – mintha a világon csak egyetlen dolog volna fontos: az íjászat.

Az önmagunktól való elszakadás útját is fejezetekre osztotta a mester, és megkövetelte a részfeladatok gondos gyakorlását. Ám tanításkor ismét csak rövid utalásokkal kellett beérnünk. Hiszen – így vélekedett – e gyakorlatok kiviteléhez elég, ha a gyakorló megérti, sőt esetenként csak sejti, hogy mit kívánnak tőle. Szükségtelen a hagyományos, képszerű megkülönböztetéseket részletesen megfogalmazni. Az első lépést megtettük az úton: a fizikai ellazítás sikerült, amely nélkül nem sikerülhet az új helyes megfeszítése. Hogy azonban a helyes kioldás is megvalósulhasson, a testi ellazítottságot szellemi ellazítottságba kellett átvezetni. A szellemet nem csupán mozgékonyá, de szabaddá is kellett tenni; mozgékonyá a szabadság érdekében, és szabaddá a mozgékonyág érdekében.

Ama követelménynek, hogy az érzékek kapuit bezárhassuk, nem elfordulással, hanem ellenállástól mentes kitéréssel tehetünk eleget. Hogy azonban ez a nem-cselekvés ösztönösen sikerüljön, a léleknek belső tartásra van szüksége, és ezt úgy szerezheti meg, ha a légzésre koncentrálnak. A légzés tudatosan, szinte pedáns lelkiismeretességgel történik. Minél bensőségesebben koncentrálnak a légzésre, annál közömbösebbekké válnak a külső ingerek. A gyakorlatok folyamán az erős behatásokkal szemben is immunissá válunk, és egyre könnyebben függetleníthetjük magunkat azoktól. Csak arra kell ügyelnünk, hogy testünk állás, ülés vagy fekvés közben lazított legyen, és ha ily állapotban koncentrálnak a légzésre, nemsokára úgy érezzük, mintha burok szigetelne el a külvilágtól. Lelkiismeretes gyakorlás következtében szinte önmagától jut el a tudat az „önmagában-időzés” állapotába, ami egyébként csak a ritka álmokban tapasztalható rendkívüli könnyűség és boldogító biztonság ama érzésében hatványozódik, hogy minden irányba fölkelhetünk energiát, valamint a szükséghez képest fokozatosan növelhetünk és oldhatunk feszültségeket.

Ezt az állapotot, amelyben már nem gondolkodunk, nem tervezünk, nem kívánunk, nem várunk semmit, amelyben a tudat nem fordul semmilyen irányba, de az erő teljességéből képesnek érzi magát minden lehetségesre és lehetetlenre – ezt az állapotot, amely gyökerében szándékot nélkülöző, nevezi a mester „szelleminek”. A szellem – mondja a tétel – mindenütt jelenlevő, mert sehol meg nem tapad.

A megkívánt elszakadást, önfelszabadítást, az élet bensőségessé tételét és a teljes lélekjelenlétbe sűrítést Japánban nem bízzák jó adottságokra vagy véletlenre. Arra sem építik az átalakításnak ezt a minden energiát igénybe vevő folyamatát, hogy a koncentráció majd „magától” következik be. Ellenkezőleg: minden tevékenység és teljesítmény, minden önátadás és beilleszkedés előtt „létrehozzák” ezt a szellemi állapotot, amelyet azután összekapcsolnak az íjászat művészetével. Az íjászat ily módon válik a Nagy Tan szertartásává. A tanítvány megérti, miért nem nevezhető sportnak, tornagyakorlatnak, amit elsajátítani igyekszik. Megérti, hogy a technikailag megtanulható miért kell fáradhatatlanul gyakorolnia.

Ha minden attól függ, hogy teljesen önfeledten, minden szándékoltság nélkül illeszkedjünk bele a történésbe, a véghezvitelnek szinte önmagától kell lejátszódnia, irányítás, ellenőrző megfontolás szóba sem jöhet. A japán oktatás valójában a formáknak e föltétel nélküli uralmára irányul. Jellemzői a folyamatosan fokozott begyakorlás, az ismétlés, és az ismétlések ismétlése. Ez áll legalábbis minden hagyományhoz kötött művészetre. Bemutatás, kialakítás; beleérzés,

utánzás – ez a tanítás alapvető menete, bár ma már európai tanítási módszerek is megvetették lábukat Japánban.

A japán tanítvány három dolgot hoz magával: jó nevelést, az általa választott művészet iránti szenvedélyes szeretetet, és a mester feltétel nélküli tiszteletét. A mester–tanítvány viszony ősidők óta az élet alapvető része, és magába foglalja a mester nagy felelősségtudatát is, messze az oktatás tárgyának keretein túl.

A tanítványtól kezdetben nem kívánnak mást, mint hogy utánozza a mester által bemutatottakat. Nincsen hosszú lélegzetű magyarázat és megokolás; a tanítás csak rövid utasításokra szorítkozik, és nem számol a tanítvány kérdéseivel. A mester higgadtan szemléli a tanítvány tapogatózó fáradozását, nem épít önállóságra, vállalkozókedvre, és türelmesen várja a növekedés és érés kibontakozását. Tehát a mester nem sűrget, a tanítvány nem siet – ideje van mindkettőjüknek.

A mesternek nincs szándékában, hogy tanítványában idő előtt fölébressze a művész ambícióit; az első feladatának azt tartja, hogy jó szakember váljék belőle. A tanítvány pedig fáradhatatlanul támogatja ezt a törekvést, mintha nem is volnának magasabb igényei. Megadással viseli el a megterheléseket, hogy aztán évek múltán azt tapasztalja, hogy a tökéletesen elsajátított formák nem nyomasztják többé, hanem fölszabadítják. Az ecsetet vezető kéz például szinte ugyanabban a pillanatban, melyben szelleme megkezdte alakító tevékenységét, már el is találta, véghez is vitte azt, ami előtte lebegett. A tanítvány végül nem is tudja, hogy a mű sikerét szellemének vagy kezének köszönheti-e.

Míg azonban eljut odáig, hogy tudása „szellemivé” válik, minden testi és lelki erejére szüksége van.

A tus és ecset mestere helyet foglal tanítványai előtt. Megvizsgálja, megfontoltan előkészíti ecsetét, gondosan dörzsölve a tusrudat, alkalmassá téve azt a használatra, megigazítja az előtte fekvő hosszú, keskeny papíroscsíkot, és végül hosszabb, mély koncentrációban eltöltött idő után gyors és biztos vonásokkal munkához lát. A kép vagy írás egyetlen vonala sem javítható, de nem is fordul elő, hogy bármi is javításra szorulna.

A virágkötés mestere azzal kezdi a tanítást, hogy óvatosan kioldozza és gondosan félreteszi a virágzó ágakat összetartó hánccsot. Megszemléli az egyes ágakat, majd kiválasztja a legmegfelelőbbeket. Ezeknek óvatos hajlítgatással megadja a szerepüknek megfelelő formát, és ezután valamennyit az erre a célra kikészített edénybe vagy vázába helyezi. Az összeállított csokor ekkor már oly hatást kelt, mintha a mester eltalálta volna mindazt, amit a természet megkívánt.

A mesterek mindenkor úgy viselkednek, mintha egyedül volnának. Tanítványaikra alig pillantanak, még kevésbé társalognak velük. Merengve, ráérősen végzik az előkészítő mozdulatokat, önfeledten merülnek el az alkotás folyamatában.

Fölmerül a kérdés, vajon miért nem végezteti el a mester a szükséges, de mégis csak alárendelt előkészítő munkát esetleg egyik tapasztaltabb tanítványával? Vajon alakító ereje szárnyakat kap-e, ha maga dörzsöli a tus, ha a hánccsot ahelyett, hogy átvágná és egyszerűen elhajtaná, oly körülményesen bontja ki? És mi készteti arra, hogy minden tanítás alkalmával pontosan ismétlje meg minden eltérés nélkül ugyanazt a folyamatot?

A mester jól tudja, hogy annak az elmélyedő nyugalomnak, mellyel az előkészületeket végzi, köszönheti azt a döntő ellazítottságot és alkotóerejének kiegyensúlyozottságát, azt a koncentrálttságot és lélekjelenlétet, amelyek nélkül nem jöhet létre igazi műalkotás. Ez a szándéktalan átélés vezeti el ahhoz a pillanathoz, amikor az ideális vonalakban előtte lebegő cél szinte önmagától valósul meg. Amint az íjazásnál a mozzanatoknak és helyzeteknek – ez esetben más formában és más előjátékokkal – ugyanez az értelme.

Amint a leírtakból nyilvánvaló, minden esetben félreismerhetetlenül szertatásról van szó. Így téteti meg a mester tanítványával az önmagán keresztül vezető utat. A tanítvány pedig egyre fogékonyabb lesz arra, hogy mestere segítségével napvilágra hozza azt, amiről ugyan sokszor hallott már, de aminek realitása csak most, saját tapasztalatai nyomán kezd megfogható valósággá válni. És nem fontos immár, minek nevezi a mester azt, amire gondol, és az sem fontos, hogy egyáltalán megnevezi-e. Így indul meg a „belső mozgás”, melyet a mester figyelemmel kísér. Nem szavakkal, hanem szelleme közvetlen átvitelével segíti e „mozgást”, hasonlóan ahhoz, ahogyan „egy égő gyertya lángra lobbant egy másikat”. Szív szívnek adja át a művészet szellemét, és a tanítvány ráébred arra, hogy minden, még oly káprázatos külső műalkotásnál fontosabb, elsődlegesebb a belső mű. A szó legátfogóbb értelmében a mester személyében találkozik magasabb szinten az ember és a művészet. A mesteri mivoltot, mint életformát az teszi hitelessé, hogy határtalan igazság élteti. És mert a határtalan igazság hordozója nem is lehet más, mint az őseredeti művészet maga. Az ember, a művész és a műalkotás egységet alkot.

A mesterré válás útja meredek. A tanítványt gyakran már csak a mesterbe vetett hit irányítja: a mester előtte valósítja meg benső művét, létével győzi meg.

A mester utánzása így nyeri el utolsó és legértettebb értelmét: követese nyomán válik alkotó szellemének részesévé. De hogy a tanítvány meddig jut el, az már nem a tanító gondja. Tanítványát – amint megmutatta neki a helyes irányt – egyedül hagyja tovább haladni. A végső, amit megtehet, hogy igyekszik leválasztani önmagáról, hogy magányban megtanuljon a maga lábán megállni. Őszintén arra biztatja, hogy tegyen túl mesterén, „nőjön a fejére”.

A tanítvány pedig, bár elvesztheti szeme elől mesterét, de elfelejteni soha nem fogja. Reá emlékezve minden áldozatra kész hálát fog érezni.

*

Az íjazásnak a Nagy Tan szertartásába emelt értelmezésébe napról napra könnyebben illeszkedtem be, és fáradtságot sem éreztem a gyakorlatok végzése közben. Pontosabban kifejezve úgy éreztem, mintha félálomban történne minden. Ennyiben igazolódott, amit mesterem előre jelzett.

Mégse tudtam meggátolni, hogy a folyamatos koncentrálttság csak addig a pillanatig tartson, amelyben a lövés kioldása bekövetkezik. A várakozás a legmagasabb feszültség állapotában nemcsak veszített intenzitásából, de oly elviselhetetlenné vált, hogy mindig újra kiragadott az elmélyedésből és figyelmem a lövés tényére irányult.

– Ne gondoljon a lövésre – figyelmeztetett a mester –, így nem sikerülhet!

– Kénytelen vagyok – válaszoltam –, már csaknem fájdalmat okoz a feszültség!

– Csak amiatt érez így, mivel valójában még nem szakadt el önmagától. Pedig milyen egyszerű dolog. Tanuljon a bambusz levelétől, melyet egyre jobban nyom a hó terhe. A hó egyszerre lecsúszik róla, anélkül, hogy a levél megrezzenne. Várakozzék hasonló módon a legmagasabb feszültség állapotában, míg a lövés önmagától oldódik ki. Hiszen, ha a feszültség „beteljesedett”, a kioldás be kell következzen. Lehull az íjászról, mint a hó terhe a bambusz leveléről.

De minden törekvésem ellenére sem sikerült a szándékomtól független lövés. Nem maradt más hátra, minthogy tudatosan szakítsam meg a feszítést a lövés pillanatában. És ez a sikertelenség annál inkább elkésért, mivel már harmadik éve gyakoroltam. Nem tagadom, keserves órákat éltem át. Azt kérdeztem magamtól, vállalhatom-e továbbra is felelősséggel az időpazarlást, amely látszólag semmi kapcsolatban nem áll mindazzal, amit eddig megtanultam és tapasztaltam.

Nyári vakációra a tengerpartra, egy csendes és szép, magányos helyre utaztunk. Legfontosabb csomagom íjam és nyilaim voltak. Engem állandóan a lövés kioldása foglalkoztatott. Valóságos rögeszmémé vált, és egyre inkább elfelejtettem mesterem utasítását: semmi mást ne gyakoroljak, mint az elmélyedést. Töprengve, latolgatva arra az eredményre jutottam, hogy a hiba talán nem ott rejlik, ahol a mester gyanítja – a szándéktalanság és önfeledtség hiányában –, hanem abban, hogy jobbom ujjai a hüvelyket túl szorosan fogják át. Mivel jobban késett a kioldás, akaratlanul is annál görcsösebben szorítottam össze ujjamat. Úgy éreztem, itt kell a dolgok menetébe beleavatkoznom. Nemsokára meg is találtam az egyszerű és világos megoldást. Ha – miután az íjat megfeszítettem – óvatosan és fokozatosan nyújtottam a hüvelykre szorított ujjat, elérkezett a pillanat, amikor a hüvelyk – miután más ujj nem tartotta többé – szinte kiszakadt helyzetéből. Így történt meg, hogy a lövés villám-szerűen oldódott ki, „úgy hullott le, mint a bambusz leveléről a hó”.

Meggyőződésemmé vált, hogy a helyes úton járok. Ahogy tapasztaltam, majdnem minden lövés simán, „észrevétlenül” sikerült. Természetesen föl kellett figyelnem a dolog fonákjára is: teljes figyelmemet igénybe vette a kéz pontos munkája. De azzal vigasztaltam magam, hogy e technikát lassanként úgy begyakorlom, hogy nem lesz különösebb figyelemre szükség. Tehát el kell jönnie a napnak, amikor éppen e módszer segítségével kerülök abba a helyzetbe, hogy önfeledten oldjam ki a lövést; nevezetesen technikai tudásom válik majd „szellemivé”, E hitemben bizakodva végül úgy éreztem, hogy döntő lépéssel jutottam előbbre.

Visszatérésem után, mindjárt az első tanítási napon az volt az érzésem, hogy már az első lövésem sikerült. A mester figyelmesen nézett rám, és mint aki nem egészen hisz a szemének, így szólt:

– Még egyszer, legyen szíves!

Második lövésem még az előzőt is fölülmúltni látszott. A mester azonban szó nélkül hozzám lépett, kivette az íjat a kezemből, és háttal felém helyet foglalt vánkosán. Értettem, hogy ez mit jelent, és távoztam.

Egy nappal később Komachiya úr közölte velem, hogy mesterem további tanításomra nem vállalkozik, mivel félre akartam vezetni.

Viselkedésem ily értelmezésétől megdöbbenve megkíséreltem Komachiya úrnak körvonalazni, miképpen és miért határozta el magam e módszer alkalmazására – megunván az egyhelyben topogást.

A mester végül – közbenjárására – visszafogadott, de azzal a kikötéssel, hogy többé nem véték a Nagy Tan szelleme ellen.

Ha megszegyenyítésem nem gyógyított volna ki, kigyógyított a mester magatartása. Egyetlen szóval sem említette a történetet, csupán ennyit jegyzett meg:

– Ne kérdezze önmagától: „Képes leszek rá?” Várjon, amíg másképpen történik...

– Már negyedik éve tanulok – vettem ellene –, és japáni tartózkodásom sem végtelen.

– A cél felé vezető út hosszát nem lehet kimérni – hangzott a válasz. – Mit jelenthetnek hetek, hónapok vagy évek?

– És ha félúton abba kellene hagynom...?

– Ha valóban sikerül levetnie személyisége korlátait, bármikor megállhat. Ezt igyekezzék elérni.

És ismét előlről kezdtünk mindent, mintha mindaz, amit eddig tanultam volna semmit sem ért volna. Ám a szándéktalan cselekvés, a kitartás a legnagyobb feszültség állapotában csakúgy nem sikerült, mint eddig.

– De hogyan is oldódhat ki a lövés – kérdeztem egy napon mesteremtől –, ha nem *én* cselekszem?

– „Az” oldja ki a lövést – hangzott a válasz.

– Ezt már hallottam néhányszor, de engedtessek meg a kérdés: hogyan válhatok *én* személytelenné, ha éppen éneket kell kikapcsolnom?

– „Az” időzik a legnagyobb feszültség állapotában!

– És ki vagy mi légyen „Az”? – kérdeztem.

– Ha ezt fölfogja, nem lesz rám többé szüksége, De ne beszéljünk tovább a dologról, inkább folytassuk a gyakorlást.

És ismét hetek múltak el anélkül, hogy egyetlen lépéssel előbbre jutottam volna. Ezzel szemben megállapítottam, hogy már a sikertelenség sem érint, mintha belefáradtam volna az egészbe. Hogy mit is ért a mester „Az” alatt, már nem is érdekelt. Elhatároztam, hogy mindezt közlöm mesteremmel, de az utolsó pillanatban nem volt hozzá bátorságom. Tudtam, hogy újra csak ez volna a válasz: „Ne vitatkozzék, hanem gyakoroljon!”

Így hát nem kérdezősködtem, és talán a gyakorlást is abbahagytam volna, ha mesterem nem tart erősen kézben. Éltem egyik napról a másikra, jól-rosszul elláttam munkámat, és azt sem vettem már szívemre, hogy azzal szemben váltam közömbössé, ami után éveken keresztül áhítoztam.

Egy napon azonban a mester a lövés kioldása után meghajlással üdvözölt, és megszakította a tanítást. „Az” lőtt – kiáltotta. Értetlenül bámultam rá, de örömet alig tudtam palástolni.

– Amit mondtam nem dicséret volt, csak megállapítás. Nem ön előtt hajoltam meg, mert a lövés nem az ön műve volt. Ezúttal önfeledten, szándéktalanul tartott ki a legnagyobb feszültség állapotában, ezért „hullott” le a lövés úgy, mint érett gyümölcs az ágról. Folytassa a gyakorlást, mintha mi sem történt volna.

Csak hosszabb idő múlva sikerült egy-egy lövésem kifogástalanul. Ilyenkor a mester szótlánul meghajolt. Hogy miképpen történt, hogy ezek a lövések közreműködésem nélkül oldódtak ki, ezt nem tudtam akkor sem, és ma sem tudnám megmagyarázni. Tény, hogy így történt, és csak ez a fontos. Lassanként azután magam is meg tudtam különböztetni a jó lövéseket a sikertelenektől. A minőségi különbség olyan nagy volt, hogy aki tapasztalta, észre kellett vegye. Külsőleg az jellemzi a lövést, hogy amikor a jobbkez lökészerű visszapattanása feloldódik, a test nem rázkódik meg. A jó lövés után a légzés üteme nem változik, a szív egyenletesen ver. Belsőleg a siker úgy hat a lövésre, hogy úgy érzi, mintha napja csak akkor kezdődött volna. Az az érzése, hogy legyőzhetetlen, hogy mindenre képes volna.

– A nehezen talán túljutottunk – szoltam mesteremhez, amikor egy napon közölte, hogy új gyakorlatokra térünk át.

– Nálunk úgy vélik – válaszolta –, ha száz mérföldet kell futnod, a kilencvenet tekintsd a felének. Ezután céltáblára fogunk löni.

Eddig faállványra helyezett szalmahenger szolgált célul, amely hozzávetőleg két méterre állt előttünk. A céltábla viszont hatvan méter távolságban homoktöltéssel volt elhelyezve.

A mester bemutatta a célba lövést: két nyila feketébe talált. Ezután fölszólított: végezzük a szertartást, mint eddig, és anélkül, hogy különösebb jelentőséget tulajdonítanánk a céltáblának, oldjuk ki a lövést. Nyilaink azonban, bár a megadott irányba szálltak, de messze elkerülték a célt; még a homoktöltést sem érték el, előtte fűrődtek a földre.

– A nyíl azért nem repül messzire, mert szellemük sem szárnyal távolra – mondta a mester. – Gondolják, hogy a cél a végtelenben van. Nem a nyíl a döntő, hanem a „lélekjelenlét”. A szertartást úgy végezzék, mint ahogy az igazi művész táncol. A Nagy Tan nem ismer olyan célt, amely „csak technikával” eltalálható. Ha megnevezi a célt, azt „Buddhának” hívja.

Ezután mesterünk fölszólított, hogy lövés közben figyeljük szeméit. Akárcsak „szertartás” közben, szinte zárva voltak. Nem volt olyan benyomásunk, mintha célzott volna.

Engedelmesen gyakoroltunk, és célzás nélkül oldottuk ki a lövést. Végül egyáltalán nem törődtem azzal, hogy hova repülnek a nyilaim. Még az időnként előforduló találatok sem okoztak különösebb örömet, hiszen tudtam, hogy ez csak a véletlen műve. Tartósan azonban nem elégített ki ez a „levegőbe” lövöldözés. Ismét kísértésbe estem, és töprengeni kezdtem. A mester úgy tett, mintha nem venné észre zavaromat, míg egy napon be nem vallottam, hogy nem lelem a helyem.

– Főlölesen tépelődik – vigasztalt –, verje ki a gondokat a fejéből. Íjászmesterré válhat úgy is, ha nem sikerül minden találata. A célba találás csak külső próba, és a szándéktalanság, magáról való megfélelkezés, elmerültség, vagy nevezze ahogy akarja, bizonyítékai. A mesterré levésnek fokozatai vannak, és csak az nem tévesztheti el a külső célt, aki már elérte a legfelső fokozatot.

– Éppen ez az, amit nem vagyok képes fölfogni – válaszoltam. – Úgy hiszem, el tudom képzelni, mit ért a belső cél alatt, amelyet el kell találnom. De miként következhet be a külső cél eltalálása anélkül, hogy a lövész célozna, és hogy a külső találatok azt igazolnák, ami belsőleg történik?

– Hamis az elképzelése – felelte rövid gondolkodás után mesterem –, ha azt képzelem, hogy ezeknek az összefüggéseknek megértése tovább segítheti. Itt olyan folyamatokról van szó, amelyeket értelemmel nem lehet megközelíteni. Lássunk egy példát a természetből: a pók „eltáncolja” hálóját, anélkül, hogy tudná, hogy léteznek legyek, amelyeket elfog azzal. Ilyenkor is „Az” táncol, és belső és külső egyé válik.

Bármennyire is elgondolkodtatott e hasonlat, valami mégis lázadozott bennem.

– Nem képzelhető el – kérdeztem –, hogy ön évtizedes gyakorlás után íjat és nyilat megfeszítéskor szinte az alvajáró biztonságával ösztönösen hozza oly helyzetbe, hogy tudatos célzás nélkül találja el, sőt el sem tévesztheti a célt?

A mester, aki terhes kérdezősködésemet már megszokta, a fejét rázta.

– Nem akarom kétségbe vonni, hogy lehet valami abban, amit mond. Hiszen „szemben” állok a céllal, meg kell pillantanom. De nyilvánvaló, hogy a megpillantás nem dönt el, nem magyaráz meg semmit, hiszen „úgy” látom a célt, mintha nem is látnám.

– Akkor bekötött szemmel is találnia kellene – csúszott ki a számon.

A mester úgy nézett rám, hogy már azt hittem, megsértettem. Kisvártatva azonban így válaszolt:

– Jöjjön el ma este!

Magával szembe, egy párnára ültetett, és anélkül, hogy megszólalt volna, teával kínált. Hosszabb ideig ültünk így, és csak a parázs fölött fortyogó víz duruzsolása hallatszott. Végre fölemelkedett, és intett, hogy kövessem. A gyakorlóterem fényesen ki volt világítva. A mester kötőtű vékonyságú moszkító-gyertyát helyeztetett velem a céltábla elé a homokba, a céltábla fölötti lámpa azonban sötét maradt. Oly sötét volt, hogy a tábla körvonalait sem tudtam kivenni. A mester „eltáncolta” a szertartást. Az első nyíl a sugárzó fényességből az éjszakai sötétbe zúgott. A becsapódásból megítélhettem, hogy eltalálta a céltáblát. És talált a második nyílvesző is. Amikor fölgyújtottam a lámpát a céltábla állványán, legnagyobb megdöbbenésemre fedeztem föl, hogy az első nyíl a tábla fekete középpontjába talált, a második szétroncsolta az első peremét, és nyelét hosszan fölhasítva fúródott közvetlen mellette a célba. Nem volt bátorságom a nyilakat megérinteni; a céltáblával együtt vittem a mesterhez, aki megvizsgálta a találatokat.

– Az első lövés – szólt – nem volt semmi különös, mint ön mondaná, hiszen a céltáblát évtizedek óta oly jól ismerem, hogy vaksötétben is tudnom kell, hol áll. De mi a véleménye a második találatról? Magam csak annyit mondhatok, nem az én művem. „Az” lőtt, és „Az” talált. Hajoljunk meg a cél, a Buddha előtt.

Két nyilával a mester alighanem engem is eltalált. Mintha átalakított volna ez az emlékezetes éjszaka. Nem zaklatott többet a kísértés, hogy nyilaim sorsával törődjek. Az is megerősített új beállítottságomban, hogy a mester soha nem a céltáblát figyelte gyakorlás közben, hanem az íjászt tartotta szemmel. Mintha róla olvasná le legbiztosabban a lövés sikerét. Kérdéseimre ezt nem is tagadta. Így vitte át, maga is mély koncentrációban, művészete szellemét tanítványaira. Nem átallok legsajátabb, de sokáig kétségbevont tapasztalásom alapján azt is igazolni, hogy a

„közvetlen átvitel” nem pusztán szóbeszéd, hanem realitás. De a kardvívó mesterektől sem lehet elvitatni azt a meggyőződésüket, hogy a végtelen gonddal és fáradsággal készített kard átveszi a kardkovács szellemét, aki szintén kultikus szertartásként űzi hivatását.

Egy napon a mester, amikor lövésem kioldódott, fölkiáltott:

– Ez az! Hajoljon meg!

A céltáblára pillantva nem tudtam örömben osztozni: nyílvezzőm csak a tábla peremét érintette.

– Valódi lövés volt – döntött mesterem –, így folytassa!

A következő időkben egyre többször találtak célba nyilaim, de még sok volt a sikertelen lövés is. De ha a mester észrevette a találatok fölötti elégedetlenségemet, nyomban igyekezett lehűteni.

– Mit képzelsz? Azt, hogy a sikertelen lövések fölött ne bosszankodjék, már megtanulta. De tanulja meg azt is, hogy ne örvendezzék, ha célba talál.

– Érti-e már – kérdezte mesterem egy különösen jól sikerült lövésem után –, mit jelent, hogy „Az” lő és „Az” talál?

– Attól tartok – válaszoltam –, hogy már semmit sem érzek, még a legkézenfekvőbb is zavarba ejt. Én vagyok-e, aki megfeszíti az íjat, vagy az íj emel a legnagyobb feszültség állapotába? Én találok-e el a célt, vagy a cél talál el engem? „Az” a test szempontjából szellemi-e, vagy a szellem szempontjából testi? Esetleg mind a kettő? Az íj, nyíl, cél és én annyira egybe fonódtunk, hogy már nem tudok semmit külön választani, de nem is kívánom ezt megtenni. Ha kezembe veszem az íjat és lövök, minden világos, egyértelmű és szinte nevetségesen egyszerű.

– Ne feledkezzék meg e pillanatról – szakított félbe a mester –, az íj húrja most járta át szívét.

*

Több mint öt év telt el tanulással, amikor mesterünk elhatározta, hogy vizsgára bocsájt minket.

– Nem csupán tudásukról kell számot adniuk – mondta –, ennél sokkal többre becsüljük az íjász szellemi magatartását. Elvárom tanítványaimtól, hogy ne befolyásolja őket a nézők jelenléte, de úgy végzik majd a szertartást, mintha magunk között volnánk.

Az elkövetkező hetekben azonban a vizsgáról nem esett szó, és a tanítás gyakran néhány lövés után abbamaradt. Azt a feladatot kaptuk, hogy magányban végezzük el a szertartás minden mozzanatát, főként azonban a helyes légzést gyakoroljuk.

Az otthonainkban végzett gyakorlatok hatására, azután a közös gyakorlóórákon is, könnyen valósítottuk meg a „lélekjelenléte” állapotát. Oly biztonságban éreztük magunkat, hogy a nyilvános vizsgának is nyugodtan néztünk elébe.

A vizsga pedig oly jól sikerült, hogy mesterünknek nem kellett szégyenkeznie. Kézhez vettük a helyszínen elkészített diplomákat a fokozat feltüntetésével, amelyet kiérdemeltünk. A vizsgát mesterünk két lövés leadásával zárta le.

Ettől kezdve a foglalkozások új jelleget nyertek. A mester megelégedett néhány gyakorló lövéssel, és ezután rátért az íjászat és a Nagy Tan összefüggéseinek magyarázatára. Noha rendszerint hasonlatokba öltöztette mondanivalóját, immár értettük, amit velünk közölni kívánt.

– Aki képes „a nyúl szarva és a teknőc haja” segítségével (tehát íj és nyíl nélkül) eltalálni a „középpontot”, méltán a művészet nélküli művészet mestere. Így válik az íjászat mozgás nélküli mozgássá, így valósul meg a zen.

Kérdésemre, hogy hazámba visszatérve miként haladhatok tanítóm nélkül tovább, így válaszolt:

– Amikor vizsgára bocsájtottam, már feleltem kérdésére. Elérte azt a fokozatot, amikor a mester és tanítvány egyé váltak. Ha továbbra is úgy végzi gyakorlatait, ahogyan tanulta, bár tenger választja el tőlem, mégis jelen leszek. Azt, hogy naponta gyakoroljon, talán mondanom sem kell. Írnia is fölösleges, de küldhet néhány fölvetelt, hogy lássam, miként feszíti íját. És ne feledje: megváltozott a tanulás évei folyamán, sok mindent másképpen lát és más mértékkel mér.

Búcsúzásakor egyik legjobb íját nyújtotta át nekem a mester:

– Ha ezzel az íjjal lő, érezni fogja jelenlétemet. Soha ne adja kíváncsiskodók kezébe. Ha érdemtelen érintené, égesse hamuvá.

*

A zen-művészetek mestereinek mindegyike „a tökéletes bölcsesség” felhőjének egy-egy villáma. Az „igazság” a mester szellemében ölt testet. „Az” pedig azonos az igazsággal. Az igazság azonban ezer formát és alakot ölt magára.

Akit ellenállhatatlanul a végső cél felé hajt a vágya, rá kell lépjen a „művészet-nélküli-művészet” ösvényére. Rá kell szánnia magát a végső ugrásra, hogy végül egyé válhassék az igazsággal.

A fáradhatatlanul törekvő kezdővé, tanítvánnyá válik újra és újra, hogy az út utolsó és legmeredekebb szakaszát is leküzdhesse,

A merész nekiindul, a bátor kiállja a próbát.

Tudja, hogy egyszer találkozik a hasonlíthatatlan, igazságok fölött álló IGAZSÁGGAL, mindenek őseredeti, alakot-nélkülöző ősforrásával, a határtalan ürességgel, ami a beavatatlan számára „semmi; a MINDENNEL, amely elnyeli és amelyből újra születik.